

UOT 76.02

ROZA HƏSƏNOVA*

AKİF ƏSGƏROVUN MONUMENTAL HEYKƏLTƏRAŞLIQ ƏSƏRLƏRİNİN BƏDİİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalə görkəmli Azərbaycan heykəltəraşı Akif Əsgərovun yaradıcılığının tədqiqinə həsr edilmişdir. Akif Əsgərov əsasən monumental heykəltəraşlıq sahəsində çalışmış, bu sahənin şəhərsalma istiqamətindəki uğurlarına imza atmışdır. Müəllif heykəltəraşın yaradıcılığında obrazları təhlil edərək belə bir qənaətə gəlmişdir ki, Heydər Əliyev obrazı onun yaradıcılığında aparıcı yerlərdən birini tutur. Heykəltəraş bu obrazı bir neçə heykəldə canlandırmış və həmin heykəllər Xaçmaz, Zaqatala, Qax, Qusar rayonlarında, o cümlədən Gürcüstanın Rustavi şəhərlərində ucaldılmışdır. Bu heykəllərin hər birini birləşdirən ümumi cəhət - obrazın xarakterinə məxsus müdrikliyin, böyük və sarsılmaz mənəviyyatın bədii ifadəsinin düzgün və dəqiq verilməsidir.

Açar sözlər: *Heykəl, obraz, plastika, monumental, bədii, kompozisiya.*

Təsviri sənətin əsas sahələrindən biri olan monumental heykəltəraşlığın həm bədii, həm də ictimai-tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır. Monumental heykəltəraşlıq şəhərsalma problemi ilə sıx bağlıdır. Heykəllərin qoyulması ərazinin memarlıq ansambli ilə üzvi surətdə bağlı olmalı, şəhərin, rayonun, meydançanın, yaxud küçənin gözəlliyini artırmalı, onu daha yaraşlıqlı göstərməlidir. Heykəltəraşlıqla memarlığın vəhdəti problemi də burdan doğur və bu iki sənətin bir-birini tamamlanması, zənginləşdirməsi mühüm məsələ kimi qarşıya çıxır.

1930-cu illərdən başlayaraq monumental sənət əsərlərinin əsas inkişaf meyillərini heykəltəraşlıqla memarlığın sintezində, yeni forma axtarışları müəyyən edir. Çünki monumental heykəltəraşlıq şəhər ansambllarında daha geniş tətbiq edilməyə, bu ansamblların ümumi həllində, həmçinin ayrı-ayrı küçələrin, meydançaların, bağların salınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır.

Ölkəmizdə bu keyfiyyətləri özündə əks etdirən bir çox monumental heykəltəraşlıq abidələri mövcuddur ki, onlar həm ətraf mühitlə, həm də memarlıq ansamblları ilə qarşılıqlı əlaqədə öz əksini tapmışlar. Bu sahədə geniş yaradıcılıq potensialına malik görkəmli sənətkarlar arasında Akif Əsgərovun adını qürurla qeyd etmək olar.

Parlaq, qeyri-adi, ürəyəyatımlı obraz təxəyyülə, tamaşaçının şərikli iştirakına təkan verir və bu ilk bədii təəssürat onu sonradan həmin tarixi hadisə və bilavasitə əsərin özü ilə daha dərinlən tanışlığa sövq edəcək.

Bununla da abidə özünün estetik və mənəvi tərbiyə vasitəsi rolunu icra etmiş olur. Və ola bilər ki, müəllif fikrinin bütün çalarlarının hamısı tamaşaçıya verilməsin, lakin monumental əsərin əsas bədii məzmunu həm müasirlər üçün, həmçinin də gələcək nəsillərin insanları üçün əlçatmaz və qaranlıq qalmaqaldır. Həqiqi, realist bədii obraz ən müxtəlif insanlar üçün birmənalıdır: o tamaşaçıda onun özünün həyat təcrübəsinə əsaslanan müəyyən təəssürat çevrəsi yaradır. Misal olaraq, sənətkarın ulu öndər Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr edilmiş abidəsi böyük maraq oyadır.

Ümumiyyətlə, Akif Əsgərovun yaradıcılığında Heydər Əliyev obrazına ehtiram xüsusi olaraq nəzərə çarpmaqdadır. Heykəltəraşın ölkəmizin Xaçmaz, Zaqatala, Qax, Qusar rayonlarında, o cümlədən Gürcüstanın Rustavi şəhərlərində dahi şəxsiyyətin işıqlı xatirəsinə həsr edilmiş heykəltəraşlıq əsərlərinin hər birində onları birləşdirən ümumi cəhətin obrazın xarakterinə məxsus müdrikliyin, böyük və sarsılmaz mənəviyyatın bədii ifadəsinə çalışılmasıdır (1). Qeyd edilmiş əsrdə ulu öndərin obrazlaşmış ifadəsinin canlandırılması üçün rəssam onu kres-

losunda əyləşərək bir ayağı digərinin üzərinə çarpazlaşmış, bir əlinin kreslonun yan üzərinə qoyulmuş formada verilmiş tərənnümündə onun uzaqlara inam və sevgiyə baxan müdrik simasını canlı şəkildə ifadə etməyə nail olmağı bacarmışdır. Əsərin ruhunda hökm sürən optimist daxili aləmin canlandırılmasında dahi şəxsiyyətin xalqının xoşbəxt gələcəyinə və bu istiqamətdə göstərdiyi böyük siyasətin izlərini əks etdirmək, bu işıqlı obrazı gələcək nəsillərə yaxından tanımaq məqsədi dayanmışdır. Əsərə tamaşa edərkən sanki dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin üzünü bütün xalqına tutaraq onlara göstərdiyi qayğının cizgilərinə hopmuş xarakterikliyi ilə raslaşırıq.

Heykəltəraşlığın incəsənətin digər sahələrindən, hətta ədəbiyyatdan fərqli məhz bitmiş bir fikirlə ifadə olunmasında, digər cəhətlərin bu fikir ətrafında cəmləşərək onu bir qədər də tamam-lamasındadır. Bu mənada Akif Əsgərov tərəfindən yaradılmış obrazda artıq özünü təsdiqləmiş bir şəxsiyyətin bitkin obrazı ilə qarşılaşır və düşünürük.

Rəssam digər monumentlərində də qeyd edilən plastikanın imkanları çərçivəsində geniş axtarışlar aparmış, nəticədə ən uğurlu kompozisiya üzərində öz məqsədini reallaşdırmağı bacarmışdır.

Yazıçı öz qəhrəmanının obrazını təsvir etmək üçün onu müxtəlif səhnələrin fonunda böyük bir roman və yaxud hekayə yazmaqla üzə çıxarırsa, heykəltəraş ancaq bir səhnədən istifadə edir. Heykəltəraşlığın ədəbiyyat və təsviri incəsənətin digər sahələrindən fərqli cəhəti məhz obrazı, onun ətrafında cəmləşmiş psixoloji səhnələri bütövləşdirərək plastika və forma vasitəsi ilə öz fikrini bir səhnədə, bir obraz ətrafında göstərməsidir. Bu mənada Akif Əsgərovun əsərlərində istənilən bir ideyanın təsvir vasitəsi ilə açılmasında köməkçi detallardan minimum, heykəltəraşlıq üçün xarakterik olan plastika və formanın imkanlarından maksimum istifadə edilməsinə əsas məqsəd kimi yanaşdığının onun əksər əsərlərində şahidi oluruq.

Belə nümunələrdən biri də Azərbaycanın görkəmli siyasi xadimi Əlimərdan bəy Topçubaşovun Fransanın paytaxtı Paris yaxınlığındakı müqəddəs Sen-Klu məzarlığındakı qəbirüstü abidəsidir. Topçubaşovun portretini A.Əsgərov iri budaqlı formalarının haşiyələdiyi lövhənin sanki fonu üzərində verərək onun ətraf mühitdə xüsusi olaraq daha aydın qavranılmasına imkan yaratmışdır. Bununla sanki portret təsvir çərçivəyə alınmışdır. Arxa lövhənin üzərində görkəmli şəxsiyyətin obrazlaşmış tərənnümü özünün bütün ciddiliyi və müdrikliyi ilə diqqəti cəlb edir. Əsərdə diqqəti cəlb edən digər nüans postamentlə əsas hissə arasında əlaqələndirilmiş digər detalların plastik həllinin verilməsidir. Böyük alimin geniş fəaliyyətinə işarə edən vərəqlərin dağınıq formada portretin aşağı qismindən postamentə doğru sanki axaraq gəlməsi eyni zamanda bir dinamizm də meydana gətirərək əsəri donuq təsvirdən çıxarmışdır. Postamentin üzərində mərhum haqqındakı məlumatlar sadə şriftlərlə, sanki adi əl yazısı ilə dördkunc lövhə üzərində verilməklə digər vərəq formalı təsvirlərlə əlaqələndirilərək dolğun kompozisiya bütövlüyünü təqdim edir. Akif Əsgərov qeyd edilən məzarüstü abidənin kompozisiyasında ən xırda detalların tərənnümünə xüsusi diqqət yetirmişdir. Əsasən portret təsvirin digər detalların arasında qarışıqlıq yaratmadan ilk olaraq diqqət çəkməsi üçün postamentin üst qismində iri düz çərçivə formalı elementin verilməsi bu təsiri daha da artırmışdır.

Akif Əsgərov bütün monumental portret kompozisiyalarındakı incəliklərə hər zaman xüsusi məsuliyyətli yanaşmışdır. O, bununla obrazın cizgilərinə və şərhinə müxtəlif səpkilərdən yanaşaraq portret kompozisiyanın bütövlüyü ilə nəzərə çarpan, sifət ritminin incəliklə yapıldığı obrazın ifadəliyi sayəsində nail olmuşdur. Burada rəssam əsərin plastik məği pozulmayaraq və formayaratmanın qanunlarına daim sadıq qalmışdır (2, 142). Portreti yaradılan şəxsiyyətin tarixi, ədəbi və yaxud siyasi şəxsiyyət olmasına baxmayaraq onların hər birində obrazın portret oxşarlığına diqqətlə yanaşaraq rəssam qəhrəmanının yaddaqalan simasını nəsillərə ötürmək yolunda böyük fəaliyyət göstərmişdir.

Məsələn, Fuad Əbdürrəhmanov, Ömər Eldarov, Tokay Məmmədov kimi heykəltəraşlarımız portretin təqdimində psixoloji müəyyənliyə və obrazın dərin səciyyəviliyinə müvəffəq olmuşlar. Obrazları monumentallaşdırmaq, insanın qüdrətini, əzəmətini, mənəvi gözəlliyini göstərən, konkret bir obrazın simasında ictimai və milli xüsusiyyətləri əks etdirmək onların əsərlərində, monumental büstlərində özünü büruzə verir.

Akif Əsgərovun görkəmli heykəltəraş Fuad Salayevlə birgə 1979-cu ildə Sabirabad şəhərində ucaldıqları xalqımızın böyük satira ustası, şairi Mirzə Ələkbər Sabirinin abidəsi maraqlıdır. Hər şeydən əvvəl əsərin şəhər arxitekturası və qorelyefi ilə sıx əlaqəsinin nəzərə alınması, onun kompozisiyasının da bu mühitlə əlaqəli həll olunması, abidənin bütövlükdə yerləşdiyi mühitlə harmoniyanın qoruyub saxlanması diqqəti cəlb edir ki, bu da monumental heykəltəraşlığın başlıca xüsusiyyətlərinə daxildir. Məlum olduğu kimi monumental təsvir təsviri incəsənətin bir sıra sahələrini əhatə etməklə, cəmiyyətin estetik və ideoloji problemlərinə təsir etmək məqsədi güdür. Bu mənada görkəmli ədibin xarakterik cizgi dəqiqliyi ilə həll edilməsi, onun xəlqi ideyalarının müdrik və təvazökar simasına hopmuş cizgilərinin böyük ustalıqla həll edildiyini qeyd edə bilərik. Sabirin obraz bir kətilin üzərində əyləşmiş formada əks olunmuşdur. Onun qarşından düymələnmiş uzun plası, başında qarakul papağı plastik sənətin maksimum imkanlarından istifadə sayəsində özünün dolğun və canlı ifadəsini təqdim edir.

Ümumiyyətlə, Akif Əsgərovun bütün monumental əsərlərində dəqiq cizgi tərənnümü, xarakterik psixoloji açılışla yanaşı, monumentin ətraf mühitlə uğurla əlaqələndirilməsinə, onun memarlıq mühitində nəzərdən itməyərək diqqəti cəlb edilməsinə böyük prinsipliyyətlə yanaşdığına hər zaman şahidi oluruq. Nümunə üçün Azərbaycanın görkəmli alimi Yusif Məmmədəliyevə həsr edilmiş abidəsini göstərək. Heykəl İçəri şəhər metrosu yaxınlığında İqtisadiyyat Universitetinin həyətində qoyulmuşdur. Açıq küçəyə baxan heykəl mərkəzdə yerləşdirilərək öz ölçüsü etibarlı ilə nə qabarıq, nə də kiçik forması ilə deyil, məkana tam uyğunlaşdırılmış ölçülü ilə uğurun əldə edildiyini təsdiqləyir.

Kompozisiyada postamentin ölçülərinin düzgün müəyyənəndirilməsi də bütövlükdə əsərdə öz müsbət təsirini göstərməklə onu tamamlayır. Sənətkar heykəldə postamentin ölçüləri ilə heykəlin ölçüsü ətraf mühit və arxitekturanın tələbləri nəzərə alınmaqla müəyyənəndirilmişdir. Bununla rəssam kompozisiyanın bütövlüyünə, mütənəsibliyinə və tarazlığın düzgün müəyyənəndirilməsinə nail olmağı bacarmışdır. Arxa planda qala divarlarının klassik görüntüsünün əsərlə yaratdığı əlaqələndirmə onun daha möhtəşəm göründüyünü inkar etmir. Qırmızı mərmərdən hazırlanmış postamentin daha hündür verilməsi əsərin hər bir tərəfdən aydın qavranılmasına imkan verir.

Görkəmli akademik obrazını Akif Əsgərov kətil üzərində əyləşmiş formada əks etdirmişdir. Ciddi kostyumda müdrik siması ilə dərin düşüncələrə qərq olmuş alimin zəkani, ziyalılığı əks etdirən sifət cizgiləri olduqca real formada öz əksini tapmışdır. Rəssam burada sadəcə dəqiq portret təsvirini deyil, qəhrəmanını xarakterinə məxsus cizgilərin verilməsində psixoloji yanaşmanı fərdi yaradıcılıq mövqeyinə uyğun olaraq həyata keçirmişdir. Bir ayağı digərinin üzərinə çarpazlanaraq əllərini də dizinin üzərinə qoymuş alimin simasında dalmış olduğu fikirlərində sanki düşüncələrinə uzun müddətli hakim kəsilmiş hər hansı bir hadisəni öz daxilində müzakirə etməsi anı böyük ustalıqla həyata keçirilmişdir. Burada onun səbri, zəkası, ziyalı daxili və xarici görünüşü olduqca real formalarda əks olunaraq tamaşaçısının diqqətini cəlb edir. Heykəltəraş ən xırda nüanslara qədər əsərin hər bir detalına xüsusi diqqət yetirərək, köməkçi vasitələrdən minimum faydalanmağa çalışmışdır (3, 12).

Eyni fikirləri Abşeron rayonu, Masazır qəsəbəsində böyük qəzəlxan Əliağa Vahidin xatirəsinə ucaldılmış heykəldə də aid etmək olar. Burada şairin poetik daxili dünyası həm lirik-romantik, həm də dərin xarakterik cizgilərlə ifadə edilmişdir. Rəssam bunun üçün qara

mərmərdən olan postamentin üzərində tuncdan həll edilmiş heykəldə xüsusi olaraq təvazökar və ciddiliyi bir yerdə həll etməyi uğurla bacarmışdır. Bir çox heykəltəraş tərəfindən müraciət olunmuş mövzuya hər dəfə fərdi sənətkar yanaşmasında şairin dərin dünyasını əks etdirən cizgi ifadələrin özünəməxsusluğu ilə rastlaşırıq. Akif Əsgərovun qeyd edilən əsərində sanki qəzəlخان bir əlini bir qədər irəli uzadaraq onu izləyən hər kəsə əvəzsiz ədəbi dünyasını təqdim edir. Sadə kətilin üzərində əyləşmiş şair ayaqlarını azacıq çarpazlayaraq bir əlini dizini üzərinə qoyaraq bədənin dik tutaraq onu dinləyənlərə üzünü tutmuşdur. Heykəldə bu cür həssaslığın yaradılması sənətkarın psixoloji məqamların dərinliyinə varmaq səriştəsini bir daha təsdiq edir.

Qeyd edə bilərik ki, forma vasitəsi ilə təsvir olunan obrazın bədiiliyində heykəltəraş eyni zamanda əsərində tətbiq etdiyi kompozision quruluşla da uğurlu nəticəyə nail olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağasoy-Səfərova H. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dəzgah heykəltəraşlığı [Mətn]: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2015.
2. Əliyev Ziyadxan, Xəlilov Aslan. Azərbaycan İncəsənəti. II-III hissələr. Bakı 2011, s. 142.
3. Toğrul Ağayev. Akif Əsgərov yaradıcılığında gözəllik və poetikanın tərənnümü. Palitra. 2016. 24 avqust. S.13.

**Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası
e-mail: afiq.hasanov@gmail.com*

Roza Hasanova

ARTISTIC FEATURES OF MONUMENTAL SCULPTURES by AKIF ASKEROV

The article is devoted to the study of the work of the outstanding Azerbaijani sculptor Akif Askerov. Akif Askerov mainly worked in the field of monumental sculpture, celebrating the successes of this field in the urban planning. Analyzing the images in the sculptor's work, the author came to the conclusion that the image of Heydar Aliyev occupies one of the leading places in his work. The sculptor revived this image in several sculptures that were installed in the Khachmaz, Zagatala, Gakh, Gusar regions, as well as in the Georgian city of Rustavi. The common feature that unites each of these statues is the correct and accurate transfer of the wisdom of the character of the image, the artistic expression of a great and unshakable spirituality.

Keywords: *sculpture, image, plastic, monumentality, artistry, composition.*

Роза Гасанова

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОНУМЕНТАЛЬНЫХ СКУЛЬПТУР АКИФА АСКЕРОВА

Статья посвящена исследованию творчества выдающегося азербайджанского скульптора Акифа Аскерова. Акиф Аскеров в основном работал в области монументальной скульптуры, отмечая успехи этой области в области градостроительства. Анализируя образы в творчестве скульптора, автор пришел к выводу, что образ Гейдара Алиева занимает в его творчестве одно из ведущих мест. Скульптор оживил этот образ в нескольких

скульптурах, которые были установлены в Хачмазском, Загатальском, Гахском, Гусарском районах, а также в грузинских городах Рустави. Общей чертой, объединяющей каждую из этих статуй, является правильная и точная передача мудрости характера изображения, художественное выражение великой и непоколебимой духовности.

Ключевые слова: *скульптура, изображение, пластика, монументальность, художественность, композиция.*

(AMEA-nin müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: İlk variant 02.10.2020

Son variant 10.12.2020